

Anthonis Mor van Dashorst, *Portret van Willem van Oranje*, olieverf op paneel, 105 x 81,5 cm, 1555-1556, Staatliche Kunstsammlungen, Kassel.

HET OOG VAN DE DICHTER

“DE PRINS WEERGEKEERD” VAN A. ROLAND HOLST

Ligt ergens nog die helm? En dat kuras,
bestaat het nog? Geringschat, ongedragen,
laat dit tijdperk, wat eens van geest en ras
getuigde, roesten. Joelen, spot, weeklagen,
hees natellen van goud: onder de lage
wolken klinkt anders niet; de rest werd as.

De rest: de handen van een prins, het hoofd
dat eenmaal uit genotzucht vastberaden
het edel hart bevrijdde in een geloof
en in een op genade of ongenade
strijden, tot geestdrift met beheerste daden
uit keurbende' een volk oogstte, schoof aan schoof.

Konden de groten, die – hun jeugd voorbij –
bezield oorloogden, na een reeks geslachten
weer jong terugkomen, en stond ook hij
zo en thans weergekeerd, en hier, bij machte
ons te verstaan naar daden en gedachten,
hoe zou hij ons dan aanzien, u en mij?

De dag gaat uit; niets wordt er meer gehoord
dan uit ver dorp kindren die splend schreeuwen –
Maar hier staat in wak licht, dat, nog doorgloord
van eeuwen her, kwijnt door ophanden sneeuwen,
dit beeld van voor hij vocht, dat na vier eeuwen
thans op wat inkeer zich afvroeg, antwoordt.

Zwijgzaam en terughoudend, haast alweer
afgewend, is de blik; de zijdlingse ogen
dralen mismoedig, ziende heinde en ver
de hevigen ontzield, de zielsbewoognen
ontmand, en zijn arm volk, den geest verloochnend,
vallende uiteen in benden, her en der.

Zoals den oogopslag houdt ook dien mond
hoog misprijzen teleurgesteld omwreveld –
De korte winterdag heeft uit, en rond
dit huis, waar hoop aan wanhoop zich benevelt,
ligt het voormaalg in stilte en ijs gekneveld,
en wat de toekomst bergt, blijft ondoorgrond.

Uit: *Tegen de wereld*, 's-Gravenhage, A.A.M. Stols, 1947

Adriaan Roland Holst werd, zeker na de publicatie in 1937 van *Een winter aan zee*, beschouwd als Nederlands nationale dichtersvorst. Hij was het dan ook die negen jaar na het einde van de Tweede Wereldoorlog uitverkoren werd om de tekst voor het Nationaal Monument op de Dam te leveren. En in 1959 was hij de eerste Nederlandse laureaat van de Prijs der Nederlandse Letteren, die hij ten paleize uit handen van koning Boudewijn ontving; Herman Teirlinck was hem drie jaar eerder in Amsterdam voorgegaan. Hij woonde vanaf 1918 – hij was toen dertig – als ambteloos burger tot aan zijn dood in 1976 in Bergen, het “dorp van storm en stilte”, meer dan veertig jaar aan de Nesdijk in een huis dat zijn gefortuneerde vader voor hem had laten bouwen.

In dat huis, zo valt op te maken uit ‘Ter nagedachtenis aan Koningin Wilhelmina’, het laatste gedicht dat in 1965 deel uitmaakte van het drieluik *Aan prinses Beatrix* en dat als motto Churchills fameuze uitspraak over de na de capitulatie naar Londen uitgeweken majesteit “The only man in the Dutch government” meekreeg, had Roland Holst een reproductie hangen van een portret van Wilhelmina’s voorvader Willem van Oranje:

Zeven jaar voor uw oorlog uitbrak, riep
in deze kamer een beeld van den Zwijger
mijn taal te wapen tegen krantentaal,
taal waar zijn oud volk vadsig bij insliep
omdat het geen taal is. [...].

Hij doelt met dat “beeld van den Zwijger” op het portret dat de Utrechtse schilder Anthonis Mor, een leerling van Jan van Scorel, hofschilder van Karel V en Filips II en daarom ook wel Antonio Moro genoemd, in 1555 of een jaar later van de toen tweeëntwintigjarige hoveling Willem van Oranje maakte. Niet alleen van hem – hij was tenslotte hofschilder – maar ook van diens latere vijanden Filips II (1550) en de “ijzeren” hertog van Alva (1549), deze laatste in een bijna identieke houding als Willem van Oranje, zoals L.C.J. Frerichs in zijn monografie over Antonio Moro opmerkt. Willem was toen nog geen stadhouder van Holland en Zeeland en verzette zich nog niet tegen het absolutisme van zijn vorst, laat staan dat hij al pogingen deed onze gewesten te verenigen. Niettemin meent Frerichs dat er in dit portret reeds “zooveel nationaal bewustzijn samen schijnt te stroomen”. Hoe zie je zoiets?

Het “pamflet” waartoe het martiale portretschilderij in zijn kamer Roland Holst inspireerde, lijkt gericht tegen “krantentaal”, waarmee eerder slappe praatjes waarbij je in slaap valt bedoeld schijnen te worden dan gemakzuchtige taalverloederij, maar ‘De prins weergekeerd’ heeft een veel ruimere strekking. Want dat is het gedicht dat hij “zeven jaar voor uw oorlog uitbrak” in 1933 in een speciale, geheel aan Willem van Oranje gewijde, aflevering van *De Gids* publiceerde. Het werd daarin afgedrukt naast het *Portret van Willem van Oranje* van Anthonis Mor. Roland Holst was van 1920 tot 1934 redacteur van dat eerbiedwaardige tijdschrift, Nederlands oudste, en 1933 was

het jaar waarin werd herdacht dat de Vader des Vaderlands vierhonderd jaar geleden geboren werd.

Evenals Frerichs in zijn monografie loopt Roland Holst in zijn gedicht op de zaken vooruit. Hij ziet in de jonge Willem van Oranje al de prinselijke krijgsheer die (strofe twee) “een volk oogstte, schoof na schoof”. Een volk dat hij echter tot zijn “hoog misprijzen” (laatste strofe) bij zijn terugkeer vier eeuwen later (strofe vier) in dit tijdperk waarin men elkaar verkettert en alleen maar uit is op winstbejag (strofe één) uiteen ziet vallen “in benden, her en der” (strofe vijf). Roland Holst projecteert in de krijgshaftige jongeman met behulp van diens attributen “helm” en “kuras” (strofe 1), diens blik en diens mond (strofe vijf en zes) zijn eigen sombere visie op de Jan Salie-geest van de slappe, desintegrerende, op eigen belang gespitste jaren dertig van de vorige eeuw.

In 1965 kreeg het gedicht een nieuw leven met een andere lading, toen het in *Aan Prinses Beatrix* werd opgenomen. Dat bundeltje van drie gedichten opende met het volgende gelijknamige kwatrijn:

Eens straalt Uw vreugde door de tweedrachtswolk.
Mij popelt reeds als ik Uw lach vertolk:
een lach van warme willekeur. Zij blijve
levenslang een geneeskraft voor Uw volk.

De “tweedrachtswolk” duidt op de verhitte discussies in 1965 tussen voor- en tegenstanders van het huwelijk van Beatrix met een Duitse diplomaat; de “warme willekeur” staat, aldus Jan van der Vegt in zijn voortreffelijke biografie over de dichtersvorst, voor wat degenen die zich tegen “het huwelijk” verzetten, Beatrix’ eigengereidheid noemden.

Op ‘Aan Prinses Beatrix’ volgde ‘De prins weergekeerd’ en daarna het al gememoreerde Wilhelmina-gedicht waarin aan het portretschilderij van Mor gerefereerd wordt. Het drieluik verscheen ter gelegenheid van het omstreden huwelijk van de prinses. In feite ging ‘De prins weergekeerd’ daardoor deel uitmaken van wat je een pleidooi voor de eigenzinnigheid en moed van Beatrix zou kunnen noemen. Ze nam een voorbeeld aan Willem van Oranje en haar manhaftige grootmoeder en hoorde daardoor in het rijtje grote Oranjes thuis. Tussen het echtpaar Beatrix van Oranje – een halve eeuw jonger dan de dichter – en Claus von Amsberg en de op de bres gesprongen poëet ontstond daarna een hechte vriendschap. De enige bloemen die 9 augustus 1976 op diens doods-kist werden toegelaten, waren die van prinses Beatrix, prins Claus en hun zonen. Drie jaar later onthulde de majesteit zijn standbeeld, uiteraard in Bergen. En op het omslag van de aan Roland Holst gewijde aflevering van *De Gids* van juni 1988 – hij was een eeuw geleden geboren – is het portret in brons afgebeeld dat de koningin zelf van hem had gemaakt.

ANTON KORTEWEG